

OCSE OECD
OMC WTO

Érdemes lett volna ezeket a betűszavakat a kötet végén külön felsorolni, illetve megmagyarázni különösen azokat, amelyek a magyar nyelvben másként használatosak. Elgondolkodhatunk még azon, hogy tulajdonképpen szükség van-e azoknak a betűszavaknak a felsorolására, amelyek az anyanyelvünkön is ugyanazon formában jelennek meg.

A könyv szerzője arra vállalkozott, hogy a szójegyzékben bemutassa azokat a szavakat és kifejezéseket, amelyeket egy sajátos korpuszból emelt ki. Természetes dolog és nem negatívum, hogy ennek megfelelően a jelentések időnként leszűkítettek. A szavak köznapri értelemben nem kerülnek bemutatásra – nem is ez volt a szerző célja. Ugyanakkor bizonyos, kifejezetten köznyelvi elemek bekerültek a szótárba (lehetőséges, hogy a sorozatszerkesztő kívánságára). Feleslegesnek érezzük, hogy az alapszókincshez tartozó szavak egy ilyen típusú szójegyzékben szerepeljenek:

acqua víz
industriale ipari
generale általános
televisivo televíziós

A szótár kétségtelenül nagy erénye, hogy a magyar-olasz kapcsolatokhoz szükséges, naprakész szójegyzék a kulcsfontosságú témákban részletes információval szolgál. Ennek szemléltetésére álljon itt egy teljes szócikk:

accordo egyezmény; megállapodás, ~i di riamissione toloncegyezmények, ~i per il controllo degli armamenti fegyverzetellenőrzési egyezmény(ek), ~per l'eliminazione dei visti vízummentességi megállapodás, ~i preferenziali preferenciális megállapodás(ok), ~i tra imprese vállalatok közötti megállapodások, ~centroeuropeo di libero scambio (CEFTA) Középeurópai Szabadkereskedelmi Megállapodás, ~ di associazione Társulási megállapodás, ~ di cooperazione commerciale ed economica kereskedelmi és gazdasági együttműködési megállapodás, ~ di equivalenza ekvivalencia megállapodás, ~ europeo európai megállapodás, ~ interinale ideiglenes megállapodás, ~ sugli aspetti dei diritti di proprietà intellettuale attinenti al commercio Szellemi Tulajdonjogok Kereskedelmi Vonatko-

zásairól szóló Egyezmény, ~ TRIPS TRIPS egyezmény, concludere ~i bilaterali kétoldalú megállapodást köt

A választott példából jól látható, hogy a szótárkészítő a terminusok pontos behatárolására törekedett és ez a törekvés jellemzi a magyar-olasz szójegyzéket is. Ha megnézzük az „egyezmény” szócikket, akkor megbizonyosodhatunk arról, hogy itt szerepel minden olyan kifejezés, amely az „accordo, convenzione” szócikk alatt előfordult az olasz-magyar részben.

Kissé szokatlan, de nem haszontalan, hogy a kötet harmadik részében olasz nyelvű szöveggyűjteményt találunk a választott korpusz illusztrálására. A szerző – gondolva a nyelvtanulókra – fontosnak tartotta, hogy a szótárban szereplő kifejezéseket szövegkörnyezetben is megismerhessük. A három fő rész (Introduzione, Criteri di adesione, Sintesi e conclusioni) teljes egészében vagy akár részleteiben is felhasználható az egyetemen és a főiskolákon gazdasági szaknyelvet tanulók oktatásánál. Olyan sokakat érdeklő témákról olvashatunk többek között, mint például: ‚Relazione tra l'Unione europea e l'Ungheria’, ‚Capacità di assumere gli obblighi che comporta l'adesione’ vagy ‚Mercato interno senza frontiere’.

A könyv megjelenési formája esztétikus: puhaborítású, kis alakú, jól kezelhető szótár. Korunkban a gyors információcsere elkerülhetetlen, és ennek megfelelően a hagyományos kétnyelvű szótárak mellett mindenképpen létjogosultsága van a bemutatott olasz-magyar szójegyzéknek.

Sciacovelli, Antonio (1998): *Olasz-magyar szójegyzék az EU Magyarországról írt véleményéhez*. Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola (FER-Co Kft.), Szombathely.

Ablonczyné Mihályka Livia

Egy régi magyar szótár: 'A magyar nyelv teljes szótára'

Gyakran felvetődik családi körben, milyen jó lenne dédszüleinket ismerni, akik jóval a mi születésünk előtt meghaltak.

Milyen jó lenne beszélgetni velük a mindennapjaikról. De vajon mennyire értenék egymást? Az azonos szóalakok mögött vajon ugyanazt a fogalmat értenék-e? Csupán egy 19. századi értelmező szótárt kell a kezünkbe venni, máris többet megtudhatunk akkor élt elődeink világáról. Teljesülhet a kívánságunk, ha kezünkbe vesszük *Ballagi Mór*nak a Nap Kiadó reprint-sorozatában megjelent 'A magyar nyelv teljes szótára' című munkáját, melyet először 1873-ban *Heckenast Gusztáv* adott ki.

A szerző a 19. század szellemének, elvárásainak megfelelően tanult filozófiát, volt teológus- és bölcsészhallgató a tübingeni egyetemen. Protestáns hitre térése után Párizsban mérnöki tanulmányokat folytatott, Pesten matematikával foglalkozott. Tanulmányai befejezése után a szarvasi gimnázium tanára lett. Innen *Eötvös József* a fővárosba hívta egyetemi oktatónak, az időközben kitört szabadságharc miatt azonban a katedrát nem foglalhatta el. A világosi fegyverletétel után sem folytathatta tanári munkáját, mivel 1848–49-ben *Görgey*, majd *Aulich* mellett szolgált, így néhány évig Kondoroson gazdálkodott. 1851-ben ismét engedélyt kapott az oktatásra, felhagyott a gazdaérettel, és Kecskeméten, majd Budapesten lett a református teológia tanára. Nevéhez fűződik a magyar közmondások és példabeszédek összegyűjtése, melyeket a nyelvészeti tanulmányaiban és a szótárírásban is felhasználott.

A két részből álló, most egy kötetben megjelent, csaknem 1500 oldalas szótár tekintélyes mennyiségű címszót tartalmaz. A szerkesztő az előszóban kifejti az anyaggyűjtés módszerét, illetve azt, hogy mi a szótár célja és miért gyűjtötte éveken át a magyar nyelv gazdag szókincsét. A szótár írásának *Heckenast Gusztáv* buzdítására kezdett hozzá, aki nagy üzleti érzékkel mutatott rá egy, a magyar nyelv szókincsét a lehető legteljesebben felölelő értelmező szótár hiányára. Ilyen praktikus, közhasználatra szerkesztett értelmező szótárak a német nyelvterületen ugyanis egy-két évente rendszeresen megjelentek, hazánkban viszont akkoriban még nem született

hasonló jellegű munka. *Ballagi Mór* *Heckenast* kérésére megszerkesztette 'A magyar nyelv teljes szótárát'. Célját már a címben megfogalmazta: „A magyar nyelv teljes szótára, melyben az egyes szók különböző értelmeinek körülírás általi szabatos meghatározásán kívül különös figyelem van fordítva azoknak a szójárásos, közmondási, irodalmi stb. használatára, valamint a szaktudományi és iparbeli műszókra is”. A címlapon olvasható a következő is: „Nélkülözhetetlen segédkönyv minden rangú és rendű magyar ember számára” Összefoglalva: a *Ballagi* szerkesztette könyv közhasználatra szánt értelmező szótár, amely a nyelvjárások és a különböző szaknyelvek szavainak egy részét is tartalmazza.

A feldolgozott anyag 25 év gyűjtőmunkájának eredménye. A gyűjtésnek öt fő forrása volt: irodalmi alkotások szókincse, a vidéken beszélt nyelv, a szleng („az alréteg parlagian fölsarjadt vadontermése”), a közmondások, illetve a népregék, népmesék és népdalok. Az előszó tanúsága szerint *Ballagi* szinte minden nap bővítette jegyzeteit az eddig szótárban meg nem jelent szavakkal, vagy éppen egy-egy ismert szó szokatlan használatát fedezte fel. A szótár első részét három év alatt sikerült befejeznie, míg a második rész további négy évet váratott magára.

A reprint kiadásban megjelentetett könyv gyönyörű bőrkötésű, már ezért is jól esik kézbe venni. Az előszó csak az első részben található, míg az utószó mindkét rész végén olvasható. Az előszó tartalmazza a rövidítés-jegyzéket: az idézett írók nevének rövidítését és a további használt jelöléseket (szófaj, forrás, nyelvi réteg stb.). A szótári rész könnyen átlátható makrostruktúrája hasonló a ma is általánosan használt formához: a többnyire bokrosított szócikkek betűrendes sorba szedettek, a címszavak és alcímszók félkövér betűtípussal kiemelték. A felsorolt szavak között jelek különböztetik meg a régi irodalmi művekben talált, de a szótár szerkesztésének idején már nem használt szavakat (†), a tájszókat (*), az új alkotású szavakat (?) és az idegen nyelvekből átvett szavakat (=). Érdemes figyelmet fordítani a szótár

mikrostruktúrájára. A szócikk a címszó mellett több alcímszót is tartalmaz, melyeket félkövér szedés különít el: szóösszetételeket, illetve a szótó képzett alakjait. A címszó, alcímszó után áll a szó grammatikai jelölése (például: fn: főnév, cs.: cselekvő ige), illetve szaknyelvi kifejezés esetén zárójelben a tudományág, szakma rövidítése (például: gép: gépészet, nyt: nyelvtudomány) az előszóban található jegyzéknek megfelelően. A szavakat Ballagi szinonim szavakkal vagy körülírással magyarázza, értelmezi. A ritkán használt szavak, kifejezések esetén (mint példánkban is) a szócikkben olvasható az utalás az irodalmi műre, amelyből a szó előfordult, az idézet végén zárójelben jelezve a forrást vagy a szerzőt (Zr.M.: Zrínyi Miklós, vagy Nád.c.: Nádor Codex). Egyes esetekben a szót tartalmazó közmondást, szólást kapjuk példának. Az idézetek, példák dőlt betűvel szedettek, a forrás jelölése zárójelben olvasható. Egy szó több jelentése esetén a különböző jelentések számozott felsorolásban követik egymást.

A 19. század második felében a nyelvújítás folyamata még nem fejeződött be, bár a kezdeti szóalkotási láz a szótár megírásának idején már csendesedett. *Szily Kálmán* „A magyar nyelvújítás szótára” című műve 1902-ben, azaz Ballagi szótára után 30 évvel jelent meg (ez a munka szintén megtalálható a Nap Kiadó reprint-sorozatában). A nyelvújítók számos szót alkottak, melyek döntő többsége kikopott vagy éppen nem is épült be a magyar szókincsbe. Azt, hogy a nyelvújítás mennyire élő folyamat volt még ekkor, mutatja az is, hogy Ballagi számos olyan neologizmust gyűjtött össze, amelyek végül mégsem gyökeresedtek meg nyelvünkben. Bár a szerző az előszóban megfogalmazza, hogy „szótári anyagot nem lehet mondvacsinálni, hanem csak alkalmilag ellesni”, mégis lehetett a szótárnak preszkriptív szándéka, azaz ha „minden rendű és rangú ember” forgatja e könyvet, az újonnan alkotott szavak elterjednek a köznyelvben.

A mű a maga nemében úttörő munka, valószínűleg ez is az oka annak, hogy számos apróbb hibát, következetlenséget talá-

lunk benne. Az előszóban például a felsorolt idézett írók nevét látszólag logikátlan rövidítések jelölik. Általában elegendő a monogramos rövidítés, a több azonos monogram esetén van szükség hosszabb jelölést alkalmazni (például: Szem.B. Szemere Bertalant jelenti), de egyes esetekben indokolatlan a hosszabb változat (például: Faz. M. jelöli Fazekas Mihályt, holott ő az egyetlen F.M. monogramos író a felsoroltak között). Néhány esetben csupán a családnév rövidítése szerepel (például: Pet., azaz Petőfi Sándor). Következetlen az összetett szavak jelölése, felsorolása is. Túlnyomórészt az első tag szócikkében, kötőjeles felsorolással találhatók a különböző összetételek, de több esetben az egyes összetételek külön címszóként jelennek meg (például: *Érdem-fok, –javak*, de: *Érdemjel, Erdemkereszt; Nek-ed*, de: *Neki*).

A szótár tartalmaz utóneveket is, de ezek feldolgozása is következtelen. A leggyakrabban használt, legelterjedtebb ke-resztnévek becézett formáit is felsorolja Ballagi, példának hozza a névhez kötődő közmondásokat is. Néhány ritka névvel is találkozunk, de ezek esetében csupán a „finév” – „nőnév” megkülönböztetést tünteti fel (például: Medárd). Egyes esetekben csak a tulajdonnév becézett alakja szerepel (például: „Juci, tn. Nőnév, Judit kicsinyített alakja”, de a Judit név hiányzik a címszavak közül).

Különösen izgalmas a jelöléssel megkülönböztetett szócikkek (rég irodalmi, új alkotású, idegen eredetű és tájszók) közül csemegézni. A következőkben nézzünk néhány jellegetes példát.

A tájszók jelentős része a mai olvasók számára ismeretlen, ezért érdekes a szép csengésű szavakkal ismerkedni. Olvasható azonban olyan tájszó is, melyet ma is használunk. Néhány példa: „muskotály” (melynek 1873-ban a köznyelvi alakja: „muskatál”); „dinka” (ma: szlengben terjedt el), „dödölle” (közismert őrségi étel), „langaléta” (melynek egyik jelentése ma már nem ismert: póre, félmeztelen; de a második jelentés elterjedt: magas ember, hosszú), „lőti-futi”, mely szintén él a mai köznyelvben. Tájszóként jelölt a „racka”

is, melynek magyarázataként a következőt olvashatjuk: „korcsjuh a kutya szőrével hasonló gyapjúval”. Vajon ezzel a meghatározással egyetértene-e napjaink agrárszakértői? Ugyan a korcs szó Ballagi szótárában „két különböző faj keverékéből, vegyülékéből álló ember, állat” értelemben használt, de tulajdonképpen a juh minden fajtája korcs ebben az értelemben.

Az új szóalkotásként jelölt szavak ma többnyire humoros hangzásúak: „mindenfi” (a világpolgár magyarosított változataként próbálták meggyökeresíteni), „mondalom” (a mondat szavunk helyett), „létművez” (szervez), „monyorú” (a finnugor eredetű mony szóból alkották, jelentése tojásdad). Számos olyan szót is találunk, mely 130 évvel ezelőtt még új szóalkotásként szerepelt, mára elterjedt, meggyökeresedett nyelvünkben, szóösszetételek tagjává vált, például: „adag”, „merőleges”, „mellső”, „homár”.

Az idegenből átvett szavak között is találunk olyat, amelyik nem maradt meg nyelvünkben, mint például: „madrác” („állandó”, de különösen lószőrrel keményen kitömött derekalj, mely diványokon háttámasztékul szolgál”). De olyan is akad, melynek eredeti, magyar változata tűnt el, például ma már a „diktál” szót használjuk az ebben a szótárban magyar megfelelőként szereplő „mondol” helyett.

Jelentésváltáson átment szavakat is feltehetünk. Néhány példa: „madártej” (itt: „sármák közé tartozó növény”, illetve tréfas értelemben: „lehetetlen, sehol nem létező dolog”; ma: tejből, tojásból készült édesség); „mangó” (itt: a mangalica tájnyelvi alakja, ma: déli gyümölcs); a koszt főnév mai jelentése a szótárban idegen eredetű jelzéssel szerepel, míg az itt tájshónak jelölt ige jelentését („fák galyait nyesi, vagdalja”) ma már nem használjuk.

Öröndetes, hogy a Nap Kiadó vállalta a régen feledésbe merült, csak kevesek számára hozzáférhető, néhány példányban létező, több, mint száz éves szótárak reprint kiadását. A régi szótárak a történészek, levéltárosok munkáját is segíthetik a régi irodalmi művek, levéltári anyagok értelmezésében. Ballagi Mór szótára nem csu-

pán nyelvészek, lexikográfusok, történészek számára érdekes olvasmány, lapozgatása ma is kellemes időöltés „minden rendű és rangú magyar ember számára”. A köznyelvben ma már kevésbé használt szavakra, kifejezésekre bukkanunk, az ismert szóalakok elfeledett jelentésükkel bővülnek (például: „hodály”: régen: juhakol, ma: nagy, rideg épület, helyiség). Ízlelgetjük a szavakat: „löttyönfitty” (gyáva ember), „megbakgat” (összeférel, összevarr), „megdalmahodik” (pocakot ereszt), „méhbefogadás” (teherbe esés), és rácsodálkozunk: nem biztos, hogy dédszüleinkkel minden fennakadás nélkül tudnánk beszélgetni.

Ballagi Mór (1873, 1998): *A magyar nyelv teljes szótára*. Heckenast Gusztáv, Pest, 1873 & reprint: Nap Kiadó, Budapest. 1998. p. 673 + 776.

Kováts Anna

Nagy magyar helyesírási szótár

A különféle oktatási rendszerek az anyanyelvi nevelésre, ezen belül pedig a helyesírásra nagy gondot fordítanak. Már a legelső évfolyamokban megkezdik a tanárok az ilyen irányú képzést, megismertetik a diákokat a helyesírási szabályokkal, illetőleg a szavak helyes írásával. Nem végezhet el senki iskolát anélkül, hogy ne tudna „jól” írni. Elvileg, persze. Ugyanis a rengeteg, sokszor illogikusnak ható szabály megtanulása, megjegyzése nem könnyű, főleg akkor, ha nem kell azokat nap mint nap alkalmaznunk. Ilyenkor egyszerű és praktikus megoldás: kinyitni egy helyesírási szótárt és megkeresni benne az adott szónak vagy szókapcsolatnak a helyes írásmódját.

Az általam választott szótár, a „Nagy magyar helyesírási szótár” 2002-ben jelent meg a Szalay Könyvkiadónál, *Cziffra Istvánné, Nagy Emília és Szöllősi Zsuzsanna* szerkesztésében.

A szótár megastruktúráját megvizsgálva megállapíthatjuk, hogy mérete: 23,5 x 16 x 3,3 cm. Védőborítása kinézetre ugyan-